

A HELYNEVEK TÖRTÉNETI FORRÁSÉRTÉKÉNEK KÉRDÉSÉHEZ

A TÖRTÉNETI HELYNEVEK MINT AZ ETNIKAI REKONSTRUKCIÓ FORRÁSAI*

KOVÁCS ÉVA
(Debreceni Egyetem)

1. A magyar nyelvtörténet számára a 11–13. századi tulajdonnevek nélkülözhetetlen források (vö. Tóth 2001: 11), mivel e nyelvi elemek segítségével következtetni tudunk az akkori magyar nyelv hangzására, szókészletének és szóalkotási módjainak jellegzetességeire. E szórványemlékek magyar nyelvű anyaga tehát a szótörténeten túlmenően főképpen a történeti hangtan és a helyesírás-történet, valamint a történeti morfológia terén nyújthat alapvető útbaigazítást a szakemberek számára. Ezáltal nem csupán a nyelvünkéről szerezhetünk több információt, hanem a nyelv használóinak életéről, műveltségéről való ismereteink is gyarapodhatnak, ugyanis – a magyar nyelv történetével foglalkozó munkákban elterjedt gondolat szerint – bármely kor nyelve híven tükrözi az azt használó közösség szellemi és anyagi kultúráját (vö. Hoffmann 2007a: 61–2). A kétféle tulajdonnévtípus közül a helynevek jobban használhatók történeti forrásként, mint a személynévek. A helynévszórványok esetében ugyanis a lokalizáció területi vonatkozásban teszi azonosíthatóvá a nyelvi elemeket, és összekapcsolja őket az adott hely későbbi említéseivel, előfordulásaival. Az általános megítélés szerint a helynévállomány nyújtja a legbiztosabb forrásanyagot a régi nyelvállapotot kutatók számára, nemcsak a fentebb említettek miatt, hanem azért is, mert a helynevek változását sokkal inkább nyelvi tényezők alakítják, mint a személynéveket, ahol főleg nyelven kívüli (kulturális, társadalmi) tényezőkkel számolhatunk (vö. Melich 1906: 49; Benkő 1996a: 400; Benkő 1996b: 5–6; Hoffmann 1996: 114–5).

2. A történeti forrásokban (köztük főképpen a középkori oklevelekben) előforduló helynevek nem csupán a nyelvtörténet és a névkutatás számára jelentenek tehát fontos forrásanyagot, hanem sikerrel használhatják fel azokat más tudományterületek is: pl. a történettudomány (ezen belül is elsősorban a település- és a népiségtörténet), a történeti földrajz, a néprajztudomány stb. A történettudomány képviselői a régebbi korok etnikai összetételének felderítésében szívesen támaszkodnak a helynevek eredetbeli rétegeinek vallomására. Azt azonban hangsúlyozni kell, hogy az ilyen típusú vizsgálatokkal nagyon körültekintően kell bánnunk, hiszen ennek is megvannak a maga buktatói: leginkább éppen az etnikai rekonstrukció terén, aminek a lehetőségeiről itt szólni kívánok.

Jelen tanulmányomban tehát arra keresem a választ, hogy a legkorábbi magyarországi oklevelekben előforduló helyneveknek lehet-e etnikai azonosító szerepük, és ha igen, miként szolgálhatnak a rekonstrukciós eljárások alapjául. E tekintetben elsődleges

* Készült az MTA–DE Magyar Nyelv- és Névtörténeti Kutatócsoport programja keretében.

feladat azt is megvizsgálni, hogy milyen szempontok alapján tekinthető egy magyarországi oklevélben lévő helynévi adat magyar, német, török vagy valamelyik szláv nyelvhez tartozónak. Ebben pedig névrendszertani összefüggések, a név keletkezésére vonatkozó ismeretek, valamint egyes hangtani jelenségek nyújthatnak segítséget.

3. A középkorkutató Kristó Gyula több munkájában nyelvészeti eredményekből következtetett az Árpád-kor etnikai viszonyaira: ez az eljárás nem ismeretlen a történettudomány képviselői előtt, akik a Kárpát-medence etnikai képét és településtörténetét próbálták főképpen a nevekből szerzett ismeretek segítségével megállapítani. A korábbi történettudományi megközelítés jellemző módszertani eljárása az volt, hogy a neveket alkotó szavak, lexémák etimónja alapján következtetett az adott névadói közösség etnikai hovatartozására, és ennek alapján határozta meg a korai Árpád-kori Magyarország etnikai képét. Mindehhez pedig elsősorban a korai oklevelekben szereplő helynevek nyelvi eredete szolgált kiindulópontul. Az alábbiakban az etnikai rekonstrukciónak ezt a módszerét mutatom be néhány példán keresztül, és próbálom egyúttal az ilyen típusú vizsgálatok buktatóira, veszélyeire is felhívni a figyelmet.

Korai okleveleket vizsgálva jutottak a történettudomány egyes képviselői arra a megállapításra, hogy a 10–11. század fordulóján a Kárpát-medence helynevei döntő mértékben szláv (és török) helynevek voltak, „hiszen e népek adtak nevet a letelepedett életmóddal együtt járó, szilárdan rögzült, immár nem változó településeinek” (Kristó 1993: 204, vö. még 1995: 268, 2000: 26–7). A legrégebb hiteles és eredetiben fennmaradt magyarországi oklevél, a tihanyi apátság 1055. évi alapítólevele kapcsán Kristó Gyula a helynevek nyelvi eredete alapján 11 szláv nyelvű lakosságra utaló szórványt (pl. *tichon*, *brokina*, *knez* stb.), valamint négy általa török (*turku*, *ursa*, *gisnav*, *culun*) és egy német (*ecli*) eredetűnek tartott helynevet sorolt fel (vö. 2000: 23–4). Véleménye szerint ezek a helynevek azt bizonyítják, hogy „a nagyobb helyek, az irányjelzők szláv (kisebb mértékben török) eredetű nevek, a határjárásban szereplő mikrotoponímiai funkciójú nevek viszont döntően magyarok. Ez önmagában arra mutat, hogy a fontosabb objektumok (települések, tavak) nevét a magyarok átvették a szlávoktól, a településneveken belüli határrészeket viszont maguk nevezték el” (2000: 23). Hasonló módszert alkalmazott Székesfehérvár nevének meghatározásakor is (1996): elképzelése szerint e királyi székváros magyar neve szlávból való tükörfordítás eredményeképpen jött létre. *Fehérvár*-nak az Árpád-kori forrásokban gyakran előforduló szláv nyelvű adatai (*Belegrava*, *Bellegrava*, *Bellagrava*, *Bellegrave* stb.) alapján úgy vélte, hogy az István király által épített várat a környéken viszonylag nagy számban élő szláv népesség nevezte el, és a nevet tőle vette át a magyarság, e szláv etnikumnak pedig a 12. század végéig jelen kellett lennie a térségben, mivel ezek a szláv nevek szerepelnek a 12. századi forrásokban (1996: 176–7).

4. Az újabb nyelvtörténeti-filológiai kutatások azonban a történettudomány képviselői által alkalmazott fentebb kifejtett módszer kritikáját adják több szempontból is (vö. pl. Hoffmann 2007b, 2010: 230–1; Hoffmann–Tóth 2015, 2016).

4.1. A helynevek keletkezési körülményeivel kapcsolatban először fontos a névadó, illetve a névhasználó kérdését tisztázni.¹ A névadó személy, illetve közösség

¹ A helynévadás és a helynévhasználat további névelméleti kérdéseinek (pl. a névadás okai, a névkeletkezés körülményei, a helynévhasználat funkcionális kérdései stb.) bemutatásától itt eltekintek (ezek részletes kifejtését ld. Hoffmann–Tóth 2016).

ugyanis nem azonos a névhasználó közösséggel. A név keletkezése és lejegyzése között akár igen sok idő is eltelhetett, a név első oklevélbeli rögzítése tehát független a névadás korától. A helynévi adatok azt jelzik számunkra, hogy az adott név a kérdéses korban létezik, a névadás korára vonatkozóan azonban nem szolgálnak semmilyen információval. Az oklevelek névadatai elsősorban tehát a diplomák keletkezésének korára érvényes információkat adnak a névhasználók nyelvi hovatartozásáról, márpedig „a dokumentumok korára vonatkozóan semmiképpen sem adhat felvilágosítást a névadás adott esetben jóval korábbi helyzete és állapota” (Hoffmann 2005: 119). Az 1055. évi Tihanyi alapítólevélből is mindössze két idegen eredetű név mutatható ki, amelyek ráadásul már magyar névhasználókra utaló nyelvi formákban szerepelnek (vö. Hoffmann 2010: 47, 131). A Balaton tó és Keszthely település neve szláv eredetű, s átvétel útján kerültek a magyarba. A *Balaton* név (*balatin* ~ *bolatin*) azonban már magyar nyelvi elemnek tekinthető, mert szláv népek nyelvén *Blatin*-nak hangzott volna. E tónévben az eredeti szláv alakban megélő szókezdő *bl*- mássalhangzó-kapcsolat a következő szótagbeli magánhangzó jellegének megfelelő bontóhanggal van feloldva, az általánosan elfogadott elgondolás szerint ugyanis a magyar nyelv nem kedvelte a szó eleji mássalhangzó-torlódást, ezért próbálta mindig megszüntetni (vö. Nyirkos 1993: 29; Abaffy 2003: 309). Ebben az esetben tehát a név hangtani állapota nyújt számunkra segítséget. A *Keszthely* helynév (*ca(s)telic* ~ *kaztelic*) első szótagi *a* magánhangzós írásmódja szintén magyar nyelvű névhasználókra vall, a szláv etimon (**kostelъ*) alapján ugyanis itt *o*-t várnánk. Nemcsak e szláv nevek átvételének az idejére, hanem a szlávok általi névadás időpontjára is igen nehéz következtetni, ebben ugyanis az adatok nyelvi jellege sincs segítségünkre, ezek alapján pedig semmiféle etnikai következtetést nem lehet levonni. A Balaton nevének pedig eleve kisebb etnikai azonosító szerepe van a tó nagy kiterjedése miatt, Keszthelyé pedig a településre vagy annak szűkebb környékére vonatkozhat (Hoffmann 2010: 231).

4.2. Az újabb kutatások bebizonyították, hogy a helynév eredetére semmiképpen sem következtethetünk a nevet alkotó lexémák eredetéből. Kristó ebbe a hibába esett, amikor az alapítólevélbeli *Ölyves megyéje* (*uluues megaia*) ’Ölyves falu határvonala’ birtokos jelzős szerkezet kapcsán kétnyelvűségről beszél, mivel a kifejezés „első tagja török, második tagja szláv eredetű, a birtokviszonyt kifejező szerkezet viszont magyar” (2000: 23). Ezek alapján a terület etnikai összetételével kapcsolatban pedig azt hangsúlyozza, hogy e vidéken a magyarok számbeli túlsúlyban voltak a szlávokkal szemben. Valószínűleg az *ölyv* ötörök, illetve a *megye* szláv jövevényszó volta miatt vonta le Kristó az említett következtetést, amely azonban a magyar és szláv lakosság számbeli arányaira semmiképpen sem utal. A szerkezet lexémáinak nyelvi eredete ugyanis „teljesen független a névben (vagy leíró szerkezetben) való megjelenésüktől, nem lehet ugyanis kétséges, hogy a helybeli névadók ezeket a magyar nyelv elemeiként használták fel a névadáskor” (Hoffmann 2010: 105). Sőt, arról sem szabad elfeledkeznünk, hogy magyar grammatikai szerkesztéssel (*-je* birtokos személyjellel) létrehozott birtokos jelzős szerkezetről van szó, amelynek már az előtagja is magyar *-s* képzőt tartalmaz (vö. Hoffmann 2010: 105). A magyar morfológiai szerkesztés tehát világosan magyar névadásra utal.

Az oklevelekben gyakran előfordulnak olyan helynevek is, amelyek alapjául idegen eredetű személynevek szolgáltak. A helynév alapjául szolgáló személynév lehet szláv (*tichon*, *knez*), török (*culun*), német (*ecli*), ezek a helynevek azonban mégsem köt-

hetők szláv, török vagy német névadókhoz (vö. Hoffmann i. h.). Ezekből a személynévekből (és az őket őrző személynévi helynevekből) ugyanis a magyarságot ért kulturális hatásokat mérhetjük le, valamint az egyes személynévek esetleges divatjának alakulását figyelhetjük meg (vö. Tóth 2016: 28–30). Fontos hangsúlyoznunk tehát, hogy az idegen eredetű személynévek nem utalnak az adott személy etnikai származására, sőt a nyelvi viszonyaira sem, csupán a korban érvényes névdivat jelenségével vannak összefüggésben (Benkő 1997: 169, vö. még Tóth 2001: 33; Rácz 2005: 98; Hoffmann 2010: 228; Tóth 2016: 30), ennek feltételezése (ahogyan például Kristó Gyula következtetései is mutatják) tévútra vezethet.

Amint az a fentebb kifejtettekből is világosan látszik, a korai magyar nyelvemlékekben előforduló helynevek etnikai azonosító szerepének megállapításával kapcsolatban többször belső ellentmondásokkal teli, bizonyító érvek nélküli, gyakran téves következtetések születnek, amelyek pedig félrevezethetik a kutatót: ezekkel a vizsgálatokkal tehát nagyon óvatosan és körültekintően kell bánnunk.

5. A következőkben néhány olyan szempontot tekintek át, amelyek alapján egy oklevélben szereplő helynévi adatot magyar, német vagy szláv névhasználókhoz köthetünk, a hangsúlyt elsősorban a magyar névhasználókhoz való kapcsolásra helyezve. E feladat elvégzése ugyanis az első lépés lehet az etnikai rekonstrukciós eljárásokban is. A helynévi adatok nyelvhez kötésében a következő fogódzók jöhetnek a segítségünkre: névrendszertani jellemzők, hangtani-morfológiai jelenségek, valamint az oklevél latin nyelvű szövege (vö. Kenyhercz 2013: 32–45).

5.1. Névrendszertani tényezők

A magyar névtörténeti szakirodalomban általános vélekedésnek számít az, hogy a személynévből formáns (azaz képző és összetételi tag) nélküli helynévalkotási mód európai viszonylatban nézve speciálisan magyar sajátosság (vö. Kniezsa 1943–1944/2001: 18). Ez pedig természetesen azt jelenti, hogy az ilyen nevet adó közösség a Kárpát-medencében csakis a magyar: a névadásnak ezt a módját sem a szlávoknál, sem a németeknél, sem a románoknál nem lehet kimutatni (vö. Kiss 1996: 444–5). A régi szláv helynévadást vizsgálva és néhány mai bolgár névre hivatkozva ugyanakkor Ján Stanislav úgy vélte, hogy személynévből formáns nélkül alakult helynevek a szláv nyelvekben is megtalálhatók. Kniezsa István ezt az elképzelést azonban cáfolta: nagy számú bolgár, szerb-horvát, szlovén, cseh, lengyel és orosz helynévanyagot tekintett át, de közöttük a személynévekből metonimikus névadással keletkezett helynevek rétegét nem tudta kimutatni (Kniezsa 1943: 119). A szláv nyelvekben csak valamilyen képző hozzákapcsolásával születhetett személynévből helynév, még akkor is, ha ennek látszólag ellentmondó adatokra is rábukkanhatunk. Előfordulhatnak ugyanis a szláv nyelvek névrendszerében olyan, eredetileg *-jъ* képzővel alakult településnevek, amelyek egy részében a képző elenyészett, s az így létrejött névformák ma már alakilag egybeesnek valamely személynévvel (vö. blg. *Preslavъ* személynév > *Preslavjъ* helynév > *Preslav* helynév, *Pavel* személynév > *Paveljъ* helynév > *Pavel* helynév; Kiss 1999: 183). Ha a román személynévből született településneveket vizsgáljuk, akkor szintén azt tapasztaljuk, hogy nagy részük a többes számú *-ești*, *-eni* névformánssal van ellátva. Léteznek ugyan elsősorban egyes számban álló személynévvel alakilag megegyező településnevek is, ám azok minden esetben a magyarból való átvételek (Kiss 1996: 445).

A személynévből formáns nélküli (metonimikus) helynévadás egyébként a magyarság mellett Európában és az ahhoz közeli térségekben csupán a törökség névadásában jellemző (vö. Kiss 1996: 444; Jarring 1997 stb.). Újabban a svéd Gunnar Jarring Közép-Ázsia török helyneveit vizsgálva talált pusztai személynévből alakult helyneveket (*Dilgi, Dilger, Häser, Heibulla ~ Hejbulla, Muk(k)ur, Saate, Sadak, Tajek, Tujdale* helynevek, 1997: 129, 166, 300, 396, 440, 484). A személynévi helynévadás európai sajátosságainál maradva Szentgyörgyi Rudolf pedig azt bizonyította, hogy ez a névtípus a görögségnél is megfigyelhető (2010: 389–90).

Formáns nélküli személynévből jött létre magyar (metonimikus) névadással például a *Veszprém* helynév. E helynév alapjául szolgáló személynév ugyan szláv eredetű (*Bezprēm* 'makacs, önféjű'), a névadás viszont magyar nyelvű közösséget tételez föl. A helynevek alapjául szolgáló idegen eredetű személynévek (pl. a szláv *Arács*, a német *Pécsely*, a latin *Filip*, a török *Kolon* stb., vö. Kovács 2015: 200–1) pedig – amint azt már említettem – a magyarságot ért kulturális hatásokkal és a korban érvényes névdivat jelenségével vannak összefüggésben, és semmi esetre sem utalnak az adott személy etnikai származására.

5.2. Hangalaki, morfológiai jelenségek

A szavak hangalakjában bekövetkező változások is segítséget nyújthatnak a helynévi adatok nyelvhez kötésében. Ezek közül a már említett mássalhangzó-torlódást emelem ki. A magyar szakirodalomban általánosan elfogadott nézet szerint a magyar nyelv fonotaktikai szabályaira az a jellemző, hogy a szó elején nem áll két vagy több mássalhangzó egymás mellett (kivételt csupán a hangutánzó és a jövevényszavak jelentenek). A szóeleji két vagy több mássalhangzó találkozását ezért a magyar nyelv igyekezett a jövevényszavakban is megszüntetni (vö. óegyházi szláv: *dvorъ* > 1093/1274/1365/ 1399: *Oduory*, 1138: *Vdvorī, Vdvory*, olasz *stallo* > 1266: *Stallo* > 1456 k.: *istalloba*, vö. TESz., Abaffy 2003: 309), mint például a már említett *Balaton* helynév esetében, ahol a szláv *blatin* forma [balaton]-ként használatos már a legkorábbi okleveles forrásokban is. Ez pedig a helynév szláv eredete ellenére (tehát a névadás szláv volta ellenére) is biztosan magyar névhasználókra utal a térségben a 11. században.

Legújabbán Kenyhercz Róbert (2013) foglalkozott részletesen a szókezdő mássalhangzó-torlódásokkal: nem csupán azt vizsgálta, hogy a magyar nyelv miként integrálta hangszerkezeti rendszerébe a jövevényszavakat, hanem feltérképezte azt a folyamatot is, amely során az idegen fonotaktikai minta idővel a magyar hangrendszer részévé vált. Kutatásai során bebizonyosodott, hogy egyes esetekben csupán a szókezdő mássalhangzó-torlódás utal a két név nyelvi különbségére (szlovák *Brakoň* ~ magyar *Barakony*), bizonyos esetekben azonban a mássalhangzó-torlódással kezdődő és az azt már feloldott szavak egyidejű jelenléte nem jelent nyelvi különbséget (Kenyhercz 2013: 28–9). A mássalhangzó-torlódás és annak feloldása ugyanis hangalaki variánsokat hozhatott létre a magyar nyelvben mindaddig, amíg az egyik forma ki nem szorította a másikat. Az oklevelekben pedig találkozhatunk ezzel a jelenséggel. A *Barincska* helynév például egy 16. századi oklevélben *Baranchka* és *Branchka* formában egyaránt előfordul. Kenyhercz véleménye szerint mindkét névforma magyar nyelvhasználatot mutat, mivel a környéken említett birtokok szintén magyar névadásra és névhasználatra utalnak (2013: 30).

A mássalhangzó-torlódás, illetve annak feloldása mellett érdemes említést tenni a hangrendi kiegyenlítődés és a hangrendi átcsapás kérdéséről is, a magánhangzó-illeszkedés (a hasonulás és olykor az elhasonulás) ugyanis szintén segítségünkre lehet egy-egy nyelvi adat nyelvhez kötésében. A magyar nyelvbe bekerülő vegyes hangrendű szavak magánhangzói hangrend szempontjából igen gyakran hasonultak vagy a mély, vagy a magas hangrend irányába (pl. szláv *milostb* > *malaszt*, szláv *med'a* > *megye* stb., vö. Bárczi 1958a: 102–4), de gyakori jelenség volt az is, amikor az eredetileg veláris hangrendű szónak palatális párja támadt (pl. **gurba* > *görbe*, vö. Bárczi 1958b: 9–10). Mivel a régiségben ezek a folyamatok elsősorban a magyar nyelvre voltak jellemzőek, az így létrejött szóalakok mögött magyar nyelvhasználatot feltételezhetünk, a változás hiánya – mint bármely más hangtani változásnál – természetesen nem zárja ki a magyar nyelvű használatot (vö. Kenyhercz 2013: 44–5), sőt már az ómagyar korban elhasonulás útján keletkezettek vegyes hangrendű szavak is (vö. Bárczi 1958a: 104–6).

Morfológiai szempontokat figyelembe véve azt mondhatjuk, hogy a helyneveken lévő magyar helynévképzők a magyar helynévrendszerhez való tartozást ugyancsak megbízhatóan bizonyítják. A leggyakoribb helynévképzőknek tekinthetők a magyar nyelvben az *-i*, a *-d* és az *-s*. Az *-i* képző az *-é* birtoklást kifejező toldalékmorfémától párhuzamos alak- és jelentéshasadással különült el, és vált önállóvá az ómagyar korban helynévképző funkcióban. Ez a funkcióváltás feltehetően a személynévből alakult településnevek körében indulhatott meg. Noha a *-d* képző eredetileg kicsinyítő, becéző képzőformáns volt, helynévképzői szerepben viszont leggyakrabban növényt vagy állatot jelölő alapszóhoz járult, s belőle hozott létre helynevet (vö. Szegfü 1991: 253–4). A *-d* képző ugyanakkor a korai ómagyar korban személynévképző szerepben is általános volt (éppen a kicsinyítő funkciója tette alkalmassá e szerep betöltésére), és ennek folytán számos *-d* személynévképzőt tartalmazó személynév válhatott metonimikusan helynévvé, ez pedig minden bizonnyal elősegíthette a formáns új funkciójának, a helynévképzői szerepnek a kialakulását is (vö. Szegfü 1991: 254; D. Bartha 1958: 105; Kiss 1997: 184; Bényei 2009: 92). Az *-s* helynévképző – amelynek szerepe a valamivel való ellátottságot kifejező és a gyűjtőnévképző funkcióból fejlődhetett ki másodlagosan (vö. Szegfü 1991: 255; Kiss 1997: 184) – leggyakrabban növény- vagy állatnevekhez járulva vett részt a helynévképzésben.

A *Petri* (Péter személynév + *-i*), *Peterd* (Péter személynév + *-d*) vagy az *Ölyves* (ölyv 'ölyv' állatnév + *-s*) helynevek mögött tehát ismét csak magyar névadókat és névhasználókat kell feltételeznünk. Persze néhány probléma még itt is felmerülhet, hiszen például az *-i* képző alakilag egybeesik a latin *-i* genitivusraggal éppúgy, mint a szláv többesszám jelével. „Hogy például egy genitivusos *villa Petri* vagy »nominativusos« *villa Petur* szerkezet mögött magyar Péter, Pető, Petri, Péterfalva, Petőfalva stb. vagy éppen Petrovac, Petrovce, Petrovo selo, Petersdorf, Petrești stb. névformák állanak-e, az a helynévi érték szempontjából éppen nem mindegy, bármelyik típusfajtnak lehet más-más következménye a települési időre, birtoklásra, nyelvi és etnikai jellegre stb. nézve” (Benkő 1998: 115). Az e tekintetben tehát a kérdéses névformák alapos, egyedi vizsgálatokat követelnek meg.

5.3. Az oklevél szövege

Sok esetben azonban nincs szükség sem etimológiai, sem morfológiai vizsgálatokra, mivel az oklevél megszövegezése egyértelműen jelzi a különböző névrendszerekhez tartozást (vö. Kenyhercz 2013: 25). Ezt a megkülönböztetést olvashatjuk például egy 14. századi oklevélben: „in vulgari *Lassyupatak* in teutonico nomine *Stilbach* vocata” (Cs. 1: 262), ahol maga az oklevél teszi egyértelművé a helynevek magyar, illetve német nyelvhez tartozását. Előfordul az oklevelekben magyar és szláv nevek párhuzamos említése is, vö. 1408: „silvam vulgio *Altialbyk* alias sclauonicum *Prechnabukowyna*” (Zs. 2/2: 154).

6. A fentebb említett szempontok, etimológiai, alaktani és hangtani vizsgálatok tehát támpontot adhatnak annak eldöntésére, hogy az adott helynév esetében magyar vagy idegen névről beszélhetünk-e. A fentiekből az is világosan látszik, hogy sok esetben problémás lehet egy-egy név magyar vagy idegen nyelvhasználókhoz való kötése, s az ilyen esetek egyedi elbírálást igényelnek.

Hivatkozások

- Abaffy Erzsébet 2003: Hangtörténet [Az ómagyar kor], in Kiss Jenő – Pusztai Ferenc szerk.: *Magyar nyelvtörténet*, Budapest, Osiris, 301–51.
- Bárczi Géza 1958a: *Magyar hangtörténet*, Második, bővített kiadás, Budapest, Tankönyvkiadó.
- Bárczi Géza 1958b: *Magyar történeti szóalaktan 1. A szótövek*, Budapest, Tankönyvkiadó.
- D. Bartha Katalin 1958: *Magyar történeti szóalaktan 2. A magyar szóképzés története*, Budapest, Tankönyvkiadó.
- Benkő Loránd 1996a: Az Árpád-kori magyarság nyelvföldrajzi helyzete, *Magyar Nyelv* 92, 399–403.
- Benkő Loránd 1996b: Ómagyar kori helyneveink vizsgálatának néhány szempontjáról, különös tekintettel a település- és népességtörténeti kutatásokra, *Névtani Értesítő* 18, 5–14.
- Benkő Loránd 1997: A honfoglaló magyarság nyelvi viszonyai és ami ebből következik, in Kovács László – Veszprémi László szerk.: *Honfoglalás és nyelvészet*, Budapest, Balassi, 163–76.
- Benkő Loránd 1998: *Név és történelem. Tanulmányok az Árpád-korról*, Budapest, Akadémiai.
- Bényei Ágnes 2009: Még egyszer a -d helynévképzőről, *Helynévtörténeti Tanulmányok* 4, 85–103.
- Cs. = Csánki Dezső 1890–1913: *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában I–III.*, V. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia.
- Hoffmann István 1996: Névtörténet – nyelvtörténet – társadalomtörténet. Anyanyelv és iskola az ezredfordulón. Országos anyanyelv-oktatási napok, Eger, *Nyelvtudományi Közlemények* 207, 113–23.

- Hoffmann István 2005: Régi helyneveink névadóinak kérdéséhez, *Névtani Értesítő* 27, 117–24.
- Hoffmann István 2007a: A Tihanyi alapítólevél nyelvészeti jelentősége, in Érszegi Géza szerk.: *Tanulmányok a 950 éves Tihanyi alapítólevél tiszteletére*, Tihany, Tihanyi Bencés Apátság, 61–6.
- Hoffmann István 2007b: Nyelvi rekonstrukció – etnikai rekonstrukció, in Hoffmann István – Juhász Dezső szerk.: *Nyelvi identitás és a nyelv dimenziói*, Debrecen–Budapest, Nemzetközi Magyarságtudományi Társaság, 11–20.
- Hoffmann István 2010: *A Tihanyi alapítólevél mint helynévtörténeti forrás* (A Magyar Névtanarchívum Kiadványai 16.), Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó.
- Hoffmann István – Tóth Valéria 2015: Szempontok a 11. századi nyelvi és etnikai rekonstrukció kérdéséhez, *Helynévtörténeti Tanulmányok* 11, 7–16.
- Hoffmann István – Tóth Valéria 2016: A nyelvi és etnikai rekonstrukció kérdései a 11. századi Kárpát-medencében, *Századok* 150, 257–318.
- Jarring, Gunnar 1997: *Central Asian Turkic Place-Names (Lop Nor and Tarim Area)*, Stockholm, Sven Hedin Foundation.
- Kenyhercz Róbert 2013: *A szókezdő mássalhangzó-torlódások az ómagyar korban. A helynevek hangtörténeti forrásértéke* (A Magyar Névtanarchívum Kiadványai 28.), Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó.
- Kiss Lajos 1996: A Kárpát-medence régi helynevei, *Magyar Nyelvőr* 120, 440–50.
- Kiss Lajos 1997: Korai magyar helynévtípusok, in Kovács László – Veszprémi László szerk.: *Honfoglalás és nyelvészet*, Budapest, Balassi, 177–87.
- Kiss Lajos 1999: *Málca és Malčica*, in Kiss Lajos szerk.: *Történeti vizsgálatok a földrajzi nevek körében*, Piliscsaba, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kar, 181–5.
- Kniezsa István 1943: Keletmagyarország helynevei, in Deér József – Gáldi László szerk.: *Magyarok és románok I–II*, Budapest, Athenaeum, I, 111–313.
- Kniezsa István 1943–1944/2001, *Kelet-Magyarország helynevei*. Kiss Lajos bevezető tanulmányával, Budapest, Lucidus.
- Kovács Éva 2015: *A Tihanyi összeírás mint helynévtörténeti forrás* (A Magyar Névtanarchívum Kiadványai 34.), Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó.
- Kristó Gyula 1993: Adatok és szempontok a magyar helynévadás kialakulásához a X–XI. század fordulóján, *Névtani Értesítő* 15, 200–5.
- Kristó Gyula 1995: *A magyar állam megszületése*, Szeged, Szegedi Középkorász Műhely.
- Kristó Gyula 1996: Székesfehérvár legkorábbi nevééről, in Farkas Gábor szerk.: *A székesfehérvári Boldogasszony bazilika történeti jelentősége*, Székesfehérvár, Székesfehérvár Város Levéltára, 163–79.
- Kristó Gyula 2000: Magyarország népei Szent István korában, *Századok* 134, 3–44.
- Melich János 1906: Adatok hazánk honfoglaláskori s X–XII. századi helyneveinek értelmezéséhez, *Magyar Nyelv* 2, 49–58, 97–106.
- Nyirkos István 1993: *Az inetimologikus magánhangzók a magyarban*, Debrecen, Wider Print Vállalkozás.

- Rácz Anita 2005: *A régi Bihar vármegye településneveinek nyelvészeti vizsgálata* (A Magyar Névarchívum Kiadványai 9.), Debrecen, Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszéke.
- Szegfű Mária 1991: A névszóképzés, in Benkő Loránd szerk.: *A magyar nyelv történeti nyelvtana I: A korai ómagyar kor és előzményei*, Budapest, Akadémiai.
- Szentgyörgyi Rudolf 2010: A Tihanyi alapítólevél görög helynevei, *Magyar Nyelv* 106, 295–307, 385–96.
- TESz. = Benkő Loránd 1967–1976: *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára* I–III. Budapest, 1984: IV. Mutató, Budapest, Akadémiai.
- Tóth Valéria 2001: *Névrendszertani vizsgálatok a korai ómagyar korban* (A Magyar Névarchívum Kiadványai 6.), Debrecen, Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszéke.
- Tóth Valéria 2016: *Személynévadás és személynévhasználat az ómagyar korban* (A Magyar Névarchívum Kiadványai 38.), Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó.
- Zs. = Mályusz Elemér 1951–1958: *Zsigmondkori oklevéltár* I–II. Budapest, Akadémiai.